

Tarptautinė mokslinė konferencija *No vārda līdz vārdnīcai*

ANITA BUTĀNE

LU Latvių kalbos institutas

AUŠRA RIMKUTĖ

Lietuvių kalbos institutas

2010 m. vasario 22–23 dienomis Rygoje vyko tarptautinė mokslinė konferencija *No vārda līdz vārdnīcai* (*Nuo žodžio prie žodyno*), skirta kalbininko Janio Endzelyno 137-osioms gimimo metinėms paminėti. Latvijos universiteto agentūros Latvijos universiteto Latvių kalbos institutas akademikui skirtą konferenciją rengia kiekvienais metais. Per konferenciją daugiausiai gvildinti leksikografijos ir terminografijos klausimai, dalytasi žodynų rengimo patirtimi. Pranešimai skaityti latvių, lietuvių ir rusų kalbomis. Išleistas konferencijos tezių rinkinys.

Konferenciją pradėjo ir sveikinimo žodį tarė Latvijos universiteto rektorius Marcis Auzinis (Mārcis Auziņš). Latvių kalbos instituto direktorė Ilga Jansonė (Ilga Jansone) apžvelgė 2009 m. išleistus latvių kalbotyros darbus, pristatė naujausius žodynus.

Sarmos Klavinios (Sarma Kļaviņa, Ryga) pranešimas buvo skirtas rankraštiniam Karlio Miulenchacho *Latvių kalbos žodynui*, kurį redagavo ir papildė Janis Endzelynas.

Ieva Zuicena (Ryga) kalbėjo apie Latvijos mokslų akademijos nario korespondento, profesoriaus Laimduoto Ceplyčio (Laimdots Ceplītis, 1930–1992) nuopelnus latvių kalbotyrai, trumpai aptarė svarbiausius jo darbus. Kalbininkas daugiausiai mokslinio darbo metų – net 28-erius – skyrė leksikografijai ir pirmajam dideliam latvių kalbos žodynui. Iki pat mirties jis buvo *Bendrinės latvių kalbos žodyno* (*Latviešu literārās valodas vārdnīcas*) (nuo pirmojo iki aštuntojo tomo) atsakomasis redaktorius. Pranešėja pateikė informacijos ir apie tai, kaip buvo rašomas žodynas, kokia jo sandara ir kokybė.

Renatė Silinia-Pinikė (Renāte Siliņa-Piņķe, Ryga) aptarė XVII a. pirmosios pusės Vidžemės valstiečių vardus. Gitos Elksnytės (Gita Elksnīte, Liepoja) ir Elgos Skrūzmanės (Elga Skrūzmane, Ryga) pranešimai buvo skirti XVII a. raštų kalbai, kuri užfiksuota G. Mancelos (G. Mancelis) žodyne „Lettus“ (1638) ir pamokslų rinkinyje „Postilla“ (1654). Mirosławas Jankovjakas (Mirosław Jankowiak, Varšuva) nagrinėjo lenko Jano Kunovskio darbo *Ekspedycja inflantska 1621 roku* leksiką.

Lienė Markus-Narvila (Liene Markus-Narvila, Liepoja) aptarė, kokių tipų tarmių žodynų yra išleista Latvijoje. Ji apgailestavo, kad jų nėra daug bei kad jie nėra išsamūs, ir pripažino, kad artimiausiu metu reikėtų jų imtis, pavyzdžiui, būtų galima parengti šeimos, miesto kalbos ir pan. žodynus. Anot pranešėjos, tuo turėtų domėtis ir sociolingvistai. Tarmių klausimais kalbėjo ir Brigita Bušmanė (Brigita Bušmane, Ryga).

Įvairius kitus latvių kalbos aspektus nagrinėjo Ilzė Štrausa (Ilze Štrausa, Ryga), Dacė Strelēvica-Uošinia (Dace Strelēvica-Ošiņa, Ryga), Vineta Ernstsonė (Vineta Ernstsone, Ryga), Maija Brėdė (Maija Brēde, Ryga), Daiga Straupeniecė (Daiga Straupeniece, Liepoja). Baiba Bankava ir Ojāras Bušas (Ojārs Bušs, Ryga) skaitė pranešimą apie eponimus. Ilgos Miglos (Ilga Migla, Ryga) pranešime buvo nagrinėjami įvairių amžių žodynuose randami frazeologizmai, palyginimai ir patarlės su žodžiais *koks* „medis“ ir *zars* „šaka“. Laimduota Uolderė (Laimdota Oldere, Ryga) aptarė būdvardžio *labs* „geras“ semantiką, o Arija Uozuola (Ārija Ozola, Ryga) analizavo būdvardį *dižs* „didis“. Anitra Ruozė (Anitra Roze, Ryga) pranešime nagrinėjo žodžių *bēšs*, *blonds*, *brunets*, *šatens*, kuriais įvardijamas tam tikras rudos spalvos atspalvis, semantiką ir vartoseną latvių kalboje. Vineta Puorinia (Vineta Poriņa, Ryga) gvildeno XXI a. pirmojo dešimtmečio dvikalbystės problemas Latvijoje, o Janis Sylis (Jānis Sīlis, Ventspilis), akcentuodamas anglų kalbos, kaip *lingua franca* žinių būtinumą, aptarė XXI a. latvių–anglų pasikalbėjimų knygelių sudarymo sunkumus. Pranešėjas užsiminė ir apie sustiprėjusią anglų kalbos įtaką latvių kalbai, ypač XXI a. pradžioje.

Viesturo Šulco (Viesturs Šulcs, Ryga) ir Inesės Ēdelmanės (Inese Ēdelmane, Ryga) bendrame pranešime buvo kalbama apie Latvijos nacionalinės botanikos nomenklatūros duomenų bazę – jos struktūrą, elementus ir apimtį. Anot pranešėjų, tokia botanikos nomenklatūros duomenų bazė palengvina terminų analizę.

Juris Baldunčikas (Juris Baldunčiks, Ventspilis) atkreipė dėmesį į tai, kad kuo toliau, tuo labiau nebeįsivaizduojamas gyvenimas be interneto, todėl reikėtų elektroninio leksikografijos šaltinio, kur būtų pateikti ne tik žodžių aiškinimai, bet ir išsami kalbinė informacija. Tokią latvių kalbos duomenų bazę (*Lekšipēdija*), anot pranešėjo, galima kurti pagal *Vikipedijos* pavyzdį (įgyvendinant demokratiško bendradarbiavimo principą ir garantuojant mokslinę kontrolę). Eduardas Cauna (Eduards Cauna, Ryga) pranešime akcentavo, kad žurnalistai, vertėjai, redaktoriai ir korektoriai dažnai susiduria su problema, jog nėra vieno elektroninio šaltinio, kuriuo galėtų remtis ir kuriame galėtų rasti reikiamą žodį, pažiūrėti, kaip jį rašyti, rasti sinonimų ir atitikmenų kitomis kalbomis, taip pat bendrauti su kitais kalbos vartotojais ir specialistais. Tokio žodyno prototipas yra *Leksikonas* (www.leksikons.lv).

Mario Baltinio (Māris Baltiņš, Ryga) pranešimas buvo skirtas XX a. pradžios latvių terminologijos istorijai. Pranešėjas kalbėjo, kad 1915 metų pavasarį dėl karo didelė latvių tautos dalis paliko savo tėvynę – tautos inteligentai pasitraukė iš Rygos į Maskvą ir Sankt Peterburgą. Daugelis kultūros darbuotojų skelbė savo darbus laikraštyje *Dzimtenes Atbalss* (*Tėvynės aidas*), kuris buvo leidžiamas Maskvoje (1915–1918 m.). Šiame latvių tautai svarbiame laikraštyje buvo diskutuojama apie savos terminijos, ypač švietimo srities, būtinumą – kad būtų vartojami latvių kalbos terminai. Šios diskusijos idėjiškai parengė visuomenę 1919 m. sudaryti Terminologijos komisiją.

Akademikė Valentina Skujinia (Valentīna Skujiņa, Ryga) aptarė naujadarų sampratą ir vartoseną XXI a. straipsniuose. Ji apibrėžė, kas yra naujadaras, aptarė sinonimiškai vartojamą terminą *neologizmas*.

Konferencijoje dalyvavo ir nemažas būrys Lietuvių kalbos instituto kalbininkų. Profesorė Grasilda Blažienė apžvelgė latvių kalbininko J. Endzelyno veikalo *Senprūšu valoda. Ievads, gramatika un leksika* (1943) prūsų vardyno medžiagą.

Danutė Liutkevičienė skaitė pranešimą apie Lietuvių kalbos instituto Leksikografijos centro rengiamą *Bendrinės lietuvių kalbos žodyną*. Šis žodynas bus visuomenei skirtas norminamasis leidinys, kurio pagrindinis tikslas – atspindėti taisyklingą dabartinės bendrinės kalbos žodžių vartoseną. Žodyno rengėjai siekia kuo didesnio sistemiškumo. Jie, laikydamiesi dabartinės lietuvių kalbos žodynų rengimo tradicijų, stengiasi

lietuvių kalbos žodyno rengimą palaiapsniui modernizuoti ir orientuotis į šiuolaikinę kitų kalbų leksikografiją. Taip pat baigiama kurti šio žodyno duomenų bazė.

Vilija Sakalauskienė aptarė lietuvių tarmių žodynus ir jų rengimo principus. Anot mokslininkės, pagrindinis tarmių žodynų rengimo tikslas – užfiksuoti senosios kartos žodžių lobyną, kuris leistų išsamiai išnagrinėti tarmių leksiką, pateikti jos sistemą, tarmiškų žodžių funkcionavimą. Tai gi pagrindinis šnektos žodyno šaltinis turi būti gyvoji kalba ir tarmių medžiaga, atskirais atvejais, kai fiksuojami periferinių nykstančių tarmių faktai, spausdinti tekstai. Grožinės literatūros kūriniai neturi būti tarmės žodyno šaltinis.

Rima Bacevičiūtė taip pat kalbėjo apie tarmių žodynus. Jos pranešime daugiausiai dėmesio buvo skiriama tarmių žodynų fonetikos ypatybių (balsių kiekybės, balsių kokybinių variantų, dvigarsių pozicinių variantų, priebalsių minkštumo, koartikuliacijos procesų ir prozodijos elementų) pateikimo principams ir problemoms. Apžvelgusi minėtų ypatybių atspindėjimą žodynuose, kalbininkė priėjo prie išvados, kad autoriai jas pateikia nevienodai išsamiai, o nevienodumą daugiausiai lemia priežastys, susijusios su tarmės struktūra, teksto paskirtimi ir adresatu, taip pat praktinės spausdinimo galimybės.

Vidmantas Kuprevičius pranešime *Rytų aukštaičių rankraštinis žodynas (RtŽ)* – akademinio „*Lietuvių kalbos žodyno*“ leksikos šaltinis gvildeno kai kuriuos iš *Rytų aukštaičių rankraštinio žodyno* į *Lietuvių kalbos žodyną* patekusių žodžių reikšmės ir kilmės klausimus.

Aušra Rimkutė skaitė pranešimą apie kunigo Juozo Laukaičio *Mažojo katekizmo vaikeliams* religijos terminus. Trijuose šio katekizmo leidimuose vartojama ne tik lietuviškų religijos terminų, bet ir svetimybų. Daugiausiai religijos terminų katekizmuose vartojama sinonimiškai, pirmenybė paprastai teikiama lietuviškam terminui.

Regina Kvašytė (Šiauliai), remdamasi lietuvių ir latvių kalbomis, aiškino, kas yra beekvivalentė leksika, dažnai tiesiog vadinama tautinėmis realijomis. Anot pranešėjos, tai unikalūs materialiosios ir dvasinės kultūros elementai, būdingi tam tikrai tautai, šaliai ar pasaulio regionui, dažniausiai neturintys atitikmenų (ekvivalentų) kitose kultūrose ir kalbose. Įdomu tai, kad šis leksikos sluoksnis savitas, ne vienodai gerai pažįstamas ir savos kalbos atstovams.

Per dvi dienas trukusią konferenciją daugiausiai buvo kalbėta ir diskutuota apie lietuvių ir latvių kalbų leksikografijos problemas, dalytasi žodynų, ypač tarmių, rengimo ir kompiuterinės terminų tvarkybos patirtimi, pristatytos įvairios duomenų bazės. Taip pat nepamirštos ir XXI a. kalbos negerovės.

Kita konferencija, skirta akademikui Janiui Endzelynui, vyks 2011 metais.

Gauta 2010-09-14

Anita Butāne
LMA Terminologijos komisija,
LU Latvių kalbos institutas
E. paštas anita.butane@inbox.lv

Aušra Rimkutė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas ausrar@lki.lt